

ХОРХЕ ЛУЇС
БОРХЕС

КНИГА ПІСКУ

ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2022

ВИГАДАНІ ІСТОРІЇ

САД З РОЗГАЛУЖЕНИМИ СТЕЖКАМИ

ПЕРЕДМОВА

Сім оповідань цієї книжки не потребують великих пояснень. Сьоме з них — детективна історія. Читачі ознайомляться зі здійсненням і всіма стадіями підготовки до злочину, мета якого їм відома, але який вони, на мою думку, не розгадають до останніх рядків новели. Інші оповідання мають фантастичний характер; одне з них — «Вавилонська бібліотека» — не зовсім вільне від символізму. Я не перший автор із тих, які розповідали про Вавилонську бібліотеку; ті, хто цікавиться її історією та доісторією, можуть ознайомитися з ними на відповідній сторінці 59-го номеру журналу *Sur* («Південь»), де називаються такі різні імена, як Левкіп, Ласвіц, Льюїс Керролл та Арістотель. «У колі руїн» усе має нереальний характер: у новелі «П'єр Менар, автор „Дон Кіхота”» увага зосереджується на долі протагоніста. Назви приписуваних йому творів не мають у собі нічого незвичайного, але їхній підбір не випадковий: вони окреслюють ментальну історію головного героя.

Писати великі книжки — справа трудомістка, але сенсу в ній мало; який глузд у тому, щоб розтягувати на п'ятсот сторінок те, що можна розповісти за кілька хвилин. Набагато ліпше вдавати, ніби такі книжки вже існують, і пропонувати читачеві їхнє резюме або коментар до них. Так зробив Карлайл у *Sartor Resartus*^{*}, Батлер — у *The Fair Haven*^{**}; але й ці

---

* Приблизний переклад: «Кравець перевдягань» (англ.).

** Ярмаркова гавань (англ.).

твори мають ту ваду, що вони також є книжками не менш тавтологічними, ніж інші. Тож я віддав перевагу критичним роздумам про книжки, яких ніколи не існувало, — цей метод здався мені раціональнішим, і до того ж він потребував менше зусиль. Саме до таких експериментів належать «Тлен, Укбар, Орбіс Терціус» і «Про творчу спадщину Герберта Квейна».

ТЛЕН, УКБАР, ОРБІС ТЕРЦІУС*

I

Відкриттям Укбара я завдячую поєднанню дзеркала та енциклопедії. Дзеркало тривожно зближувало у глибині коридору однієї з вілл, на вулиці Гаона, в Рамос-Мехія; енциклопедія, помилково названа *Anglo-American Cyclopaedia*** (Нью-Йорк, 1917 р.), є буквральним, але також і дуже неточним передруком *Encyclopaedia Britannica**** видання 1902 р. Це сталося років п'ять тому. Того дня Біой Касарес вечеряв у мене, й між нами виникла тривала дискусія про те, як слід писати роман від першої особи, коли оповідач пропускає або перекручує факти й умисне припускається суперечностей, які допоможуть деяким читачам — дуже малій кількості читачів — розгадати прихований зміст роману, надто жорстокий або надто банальний. З далекого кінця коридору дзеркало пильно спостерігало за нами. Ми відкрили (а коли настає пізня ніч, таке відкриття неминуче), що дзеркала ховають у собі щось страховинне. Саме тоді Біой Касарес

---

* *Orbis tertius* — третій світ (лат.).

** Англо-американська енциклопедія (англ.).

*** Британська енциклопедія (англ.).

пригадав, як один з ересіархів Укбара колись проголосив, що дзеркала і злягання огидні, адже вони збільшують кількість людей. Я запитав у нього, де він вичитав цей чудовий афоризм, і він мені відповів, що «Англо-американська енциклопедія» надрукувала його у своїй статті про Укбар. Бібліотека вілли, яку ми винайняли з усією обставою, мала примірник цього видання. На останніх сторінках двадцять шостого тому ми знайшли статтю про Упсалу. На перших сторінках двадцять сьомого — статтю про урало-алтайські мови, але ніде не виявили жодної згадки про Укбар. Біой, дещо спантеличений, став переглядати томи алфавітного покажчика. Проте його пошуки всіх можливих написань цього слова (*Uqbar, Ucbar, Ooqbar, Oukbahr*) виявилися марними. Перш ніж піти він мені сказав, що так називається один із регіонів Іраку, а може, Малої Азії. Скажу щиро, я тоді кивнув йому головою з відчуттям певної ніяковості. Я припустив, що та країна, про яку ніде нічого не сказано, і той анонімний ересіарх були імпровізованою вигадкою Біоя, який посоромився зізнатись у власному авторстві. Марні пошуки в одному з атласів Юстуса Пертеса зміцнили мою підозру.

Наступного дня Біой зателефонував мені з Буенос-Айреса. Він сказав, що в нього перед очима стаття про Укбар у двадцять шостому томі енциклопедії. Им'я ересіарха там не було назване, але говорилося про його доктрину, сформульовану майже в тих самих словах, якими змалював її він, — хоч, можливо, не таких літературно вишуканих. Він тоді мені сказав: «Дзеркала і злягання огидні (*copulation and mirrors are abominable*)». У тому тексті, який він прочитав в енциклопедії, йшлося: «Як був переконаний один із гностиків, видимий усесвіт — це ілюзія або (якщо сказати точніше) — софізм. Дзеркала і почуття батьківства викликають відразу (*mirrors and fatherhood are hateful*), бо вони розмножують

і поширюють те, що ми бачимо». Біой сказав, і сказав слушно, що мені було б цікаво побачити ту статтю. Через кілька днів він її приніс. Що неабияк мене здивувало, бо в ретельно укладених картографічних покажчиках *Erkunde** Ріттера не було і згадки про назву, бодай віддалено схожу на Укбар.

Том, який приніс мені Біой, був і справді двадцять шостим томом *Anglo-American Cyclopaedia*. Перше та останнє слова на титульному аркуші та на спинці були тими самими (*Tor-Ups*), що й на нашому примірнику, але замість 917 сторінок цей том мав їх 921. На чотирьох додаткових сторінках і було надруковано статтю про Укбар, не передбачену (як читач уже знає) алфавітним покажчиком. Згодом ми уважно переглянули обидва томи й переконалися в тому, що іншої відмінності між ними не було. Обидва (як я вже, здається, згадував) були передруковані з десятого тому *Encyclopaedia Britannica*. Біой придбав свій примірник на якомусь розпродажі.

Ми доволі уважно прочитали ту статтю. Процитована Біоєм фраза була, певно, єдиним, що привертало там увагу. Усе інше здавалося дуже буденним, цілком відповідало загальному тону цієї енциклопедії і (що й не дивно) навіювало нудьгу. Перечитавши статтю вдруге, ми виявили під її строгим стилем фундаментальну невизначеність. З чотирнадцятьох назв, поданих у географічній частині, нам були відомі лише три — Хорасан, Вірменія та Ерзерум, — але й ті були включені в текст якимось дивно та неприродно. З історичних персонажів нам досі доводилося чути лише про одного: самозванця та мага Смердіса, чиє ім'я було радше використане як метафора. У статті начебто називалися точні кордони Укбара, проте позначалися вони якимись невідомими

---

* Географія (нім.).

пунктами — річками, кратерами та гірськими пасмами того самого регіону. Наприклад, ми прочитали, що на південному кордоні розташовані низовина Цаї Халдун і дельта річки Акса, на островах якої живуть дикі коні. Про це говорилося на сторінці 918. З історичної частини (на сторінці 920) ми дізналися, що під час релігійних гонінь, які були в тринадцятому сторіччі, прихильники істинної віри шукали притулку на цих островах, де до сьогодні збереглися їхні обеліски, й досі викопують їхні кам'яні дзеркала. Розділ «Мова та література» був коротким. Там привертало увагу тільки одне: зазначалося, що література Укбара мала фантастичний характер і що її епопеї та легенди ніколи не віддзеркалювали дійсності, а розповідали про вигадані країни Млейнас і Тлен... У бібліографії називалися чотири публікації, які нам досі не пощастило знайти, хоча третя з них — Silas Haslam, *History of the Land, Called Uqbar**, 1874, — позначена в каталогах книгарні Бернарда Кварича**. Перша має назву *Lesbare und lesenswerthe Bemerkungen über das Land Ukkbar in Klein-Asien* і датується 1641 роком, її автор — Валентин Андрее. Тут буде цікаво зазначити один прикметний факт: через кілька років я несподівано натрапив на це ім'я на сторінках тринадцятого тому «Творів» Де Квінсі (*De Quincey, Writings*) і довідався, що то був німецький теолог, який на початку сімнадцятого сторіччя описав уявну спільноту розенкрейцерів — згодом вона і була заснована за тим зразком, який він витворив у своїй уяві.

Того вечора ми пішли до Національної бібліотеки. Але даремно ми гортали там атласи, каталоги, щорічники

---

* Історія країни, яка називається Укбар (англ.).

** Гаслам також опублікував книжку «Загальна історія лабіринтів» (*A General History of Labyrinths*).

географічних товариств, спогади мандрівників і твори істориків: ніхто з них ніколи не бував в Укбарі. У загальному алфавітному покажчику того примірника енциклопедії, який приніс мені Біой, також не було цієї назви. Наступного дня Карлос Мастронарді (якому я розповів про нашу пригоду) побачив у книгарні Корієнтеса й Талькауано чорні спинки *Anglo-American Cyclopaedia*... Він розгорнув і переглянув том XXVI. Звичайно ж, він не знайшов там ані найменшої згадки про Укбар.

II

Якийсь слабкий і майже згаслий спогад про Герберта Еша, інженера південних залізниць, досі зберігається в готелі Адрогє посеред зеленого козolistу та в ілюзорній глибині дзеркал. За життя він існував ніби поза межами реальності, як це буває з багатьма англійцями; коли ж він помер, то перестав бути навіть тим привидом, яким був тоді. А був він високий і завжди стомлений, з ріденькою прямокутною борідкою, колись забарвленою в рудий колір. Якщо не помиляюся, він був бездітним удівцем. Через кожні кілька років їздив до Англії, щоб відвідати (я роблю цей висновок із тих кількох фотографій, які він нам показував) сонячний годинник та гайок високих дубів. Мій батько заприятелював із ним (хоч, мабуть, це надто сильно сказано), і їхня дружба була суто англійською, з тих, що починаються з відмови від будь-яких довірчих розмов, а потім і взагалі обходяться без діалогу. Вони обмінювалися книжками й газетами, іноді грали в шахи, але все це — мовчки... Я пригадую, як він стояв на галереї готелю, з математичним трактатом у руці, іноді задираючи голову й дивлячись на неповторні кольори неба. Якось увечері ми з ним заговорили про дванадцятирічну

систему числення (що в ній дванадцять позначається як 10). Еш сказав, що він якраз переобчислює якісь дванадцятирічні таблиці в шістдесятирічні (що в них шістдесят позначається як 10). Він при цьому додав, що цю справу доручив йому якийсь норвежець із Ріу-Гранді-ду-Сул. Ми були знайомі з ним вісім років, і він ніколи не згадував про своє перебування в тому бразильському штаті... Ми поговорили про життя пастухів, про розбійників-капангів, про бразильське походження слова «гаучо» (що його деякі старі люди на сході досі вимовляють із наголосом на «у») і більше жодного разу не згадали — нехай простить мені Бог — про дванадцятирічну систему числення. У вересні 1937 року (нас тоді не було в готелі) Герберт Еш помер від розриву аорти. За кілька днів до того він одержав із Бразилії бандероль рекомендованою поштою. То була книжка ін-октаво майор. Еш забув її в барі, де — через кілька місяців — я її і знайшов. Я почав гортати її і відчув легке й несподіване запаморочення, яке не стану описувати, бо тут я розповідаю не про свої емоції, а про Укбар і Тлен, і Орбіс Терціус. Як навчає іслам, однієї ночі, що називається Ніч над Ночами, розчиняється навстіж небесна брама, і вода у дзбанах стає солодшою; та навіть якби ця брама й справді відчинилася, то я не відчув би того, що відчув того вечора. Книжка була написана англійською мовою і мала 1001 сторінку. На жовтому корінці шкіряної оправи я прочитав дивовижні слова, що повторювалися на шмуцтитулі: *A First Encyclopaedia of Tlön. Vol. XI. Hlaer to Jangr**. Ані дату, ані місце видання не було вказано. На першій сторінці та на аркуші тонкого паперу, який накривав одну з кольорових гравюр, був надрукований синій овал із написом: *Orbis Tertius*. Минуло вже два роки від того дня, як я прочитав

---

* Перша енциклопедія Тлену. Том XI. Глаер-Джангр (англ.).

ЗМІСТ

ВИГАДАНІ ІСТОРІЇ. <i>Переклад В. Шовкуна</i>	3
Сад з розгалуженими стежками	5
Передмова	5
Тлен, Укбар, Орбіс Терціус	6
П'єр Менар, автор «Дон Кіхота»	28
У колі руїн	40
Лотерея у Вавилоні	47
Про творчу спадщину Герберта Квейна	55
Вавилонська бібліотека	62
Сад з розгалуженими стежками	72
Вигадані фантазії	87
Передмова	87
Фунес — людина з феноменальною пам'яттю	88
Форма шаблі	98
Тема зрадника і героя	104
Смерть і компас	109
Таємне чудо	123
Три версії Юдиної зради	132
Кінець	139
Секта Фенікса	142
Південь	146
КНИГА ПІСКУ. <i>Переклад Г. Верби</i>	155
Інший	157
Ульріка	166
Конгрес	170
There are more things	191

Секта тридцяти	199
Ніч дарів.	203
Дзеркало і маска.	208
УНДР.	212
Утопія стомленого чоловіка	219
Підкуп.	226
Авеліно Арредондо	234
Диск.	240
Книга піску	243
Епілог	248
ПАМ'ЯТЬ ШЕКСПІРА. <i>Переклад Г. Верби</i>	251
25 серпня 1983 року.	253
Сині тигри	259
Троянда Парацельса	271
Пам'ять Шекспіра	276